

Per Olav Tiller

Retten til en barndom

Tilbakeblikk og prospekt

En fin observasjonspost for meg i min egen forskning var en stund på en buss-holdeplass, der en 7-årig jente startet sin skolevei. Av og til skulle også en gammel nabokone med bussen. En dag da jenta som vanlig sto og gumlet på tyggisen sin, hadde den gamle irritert seg lenge nok, og sa: "Jasså, så du har godter i dag også!" Jenta ble ikke svar skyldig, hun satte en trassig hake frem: "Ja, for det er ikke gamle dager *nå*!"

Sik ser vi at også barn har sin oppfatning av historie, av sosial endring og av tidsbestemt moral. Jevnt over mener alle barn at det er bedre nå enn før, derfor syns de ofte inderlig synd på gamle folk, som var barn den gangen verden f.eks. ikke hadde farger, noe de har sett på svart/hvitt filmer og fjernsyn og gamle fotografier.

Vi kunne følge historien bakover ved å gå fra denne barnegenerasjonen i dag til den barndommen den gamle hadde i tankene, og derfra bakover til stadig tidligere generasjoner. Det ville være en litt annen måte å skrive historien på, altså fra barn til barn. Hvor langt bakover kunne vi følge "barndommen"? Hvor langt bakover kunne vi komme, hvor lenge har mennesker hatt en barndom å huske?

Dette bringer tanken frem om barndommens egen alder. Det har en stund vært en populær oppfatning at barndommen er en "moderne" oppfinnelse, et synspunkt som Ariès og Postman er særlig kjente talsmenn for. I flg. dem skulle vi ikke nå særlig langt tilbake i historien før barndommen aldeles forsvant. Med dette mener de at å tilskrive barn spesielle egenskaper, å betrakte barn som forskjellige fra voksne - i annet enn størrelsen - det er noe ganske nytt. På gamle bilder ser vi jo barn og voksne fremstilt nettopp som påfallende like. Dette er vel ikke noe godt argument, for barn er alltid fremstilt slik vi voksne ønsker at de

skal være, ikke slik deres tilværelse arter seg. Så vi må selvsagt spørre om ikke dette er snakk om moter snarere enn realiteter.

Og barndommen i denne betydningen - hva den voksne generasjon ser og ønsker å se - har selvsagt forandret seg, som alt annet. Og i denne betydning har vi alltid hatt en "moderne" barndom, det vil si: forskjellig fra tidligere generasjoner. Om det er noe vi kan være temmelig sikre på, så er det at hver eneste skrive- og taleføre generasjon, den ene etter den andre, stort sett har ønsket å fortelle at nå har barna det mye bedre enn før, vi er blitt bedre foreldre, lærere, leger, oppdragere og politikere. Det kan vel hende at de har rett. Men vi har vel ingen uheldige vitner på dette.

Og nye idealer er ikke nødvendigvis alltid så nye. La oss gå tilbake til påstanden om at barn en gang i "gamle dager" - i motsetning til nå - ble oppfattet som voksne i miniatyr, og betrakte dagens - 90-årenes - barn nærmere: Da slår det oss kanskje at det faktisk er særlig typisk for barn i *våre* dager å se ut som voksne, og tilmed på mange måter å oppføre seg som voksne. Og omvendt: I den rådende popkulturen dyrkes kvinner som "baby, baby!", mens vi ser skolejenter med klær og adferd som de voksne idoler fra film og TV, en slags minimotemodeller, deltakere i sexy moteshow og missekonkurranser. Små gutter er tilsvarende kopier av Schwarzenegger og Rambo. De første tegn til dette ombytte av barns og voksnes verden opplevde jeg for en mannsalder siden i USA da jeg ble satt til å spille ludo med mine psykologkolleger mens deres barn var på møte i foreningen for bekjempelse av kriminalitet. Det dreier seg altså både om voksnes invadering av barndommens "territorium" og barns okkupering av voksnes, men uten at de dermed møtes.

Det som kommer lett sies å gå lett: "Easy comes, easy goes". Er det slik med barndommen, at det er snakk om en kort epoke i historien at barn tilskrives bestemte trekk og egenskaper, gode eller dårlige? Det er i grunnen merkelig at vi innenfor vår såkalt kristne kultur overser at utgangspunktet nettopp var en forkynnelse av barnet som ideal, der barn i høy grad blir tilskrevet egenskaper: "Uten at dere blir *som barn...*" og barn til og med betegnes som "*slike*" eller "*sådanne*" bærere av særlige verdier. Men i samme religion forkynnes ikke bare barnets guddommelighet, men like gjerne det motsatte, barndom som foraktelig, barn som ufullkomne. Det er Paulus som forklarer at han som barn "tenkte som et barn, talte som et barn" og som advarer sine menigheter rundt Middelhavet mot barndommens dumhet, dårskap og skrøpelighet, Altså: I kjernen av vår vestlige kulturs sentrale religion ligger en dyp ambivalens overfor barn og barndom.

Men mitt hovedpoeng her er foreløpig at barn til alle tider er tilskrevet bestemte egenskaper, gode eller dårlige, og at dette slett ikke er noen moderne oppfinnel-

se. Moderne forfattere innen faget siterer hverandres utsagn på dette punktet, noe som ikke gjør det mer troverdig. For å avvise påstanden trengs ikke mer enn et enkelt sitat fra en av middelalderens tenkere: «Barn bør få lov å leke siden naturen krever det» (Shahar). Opplevelsen av likhet mellom valper, kalver, killinger og menneskebarn er såpass universell at det ikke er rimelig å tale om en kulturspesifikk konstruksjon. Bjørnungenes første dag ute av hiet eller hundevalpens første usikre skritt fremkaller det samme smilet og den samme gjenkjennende erindring hos alle.

Jeg har valgt å se nærmere på spørsmålet om barndom som en rettighet, og i et historisk perspektiv. Det er kanskje en litt uvanlig synsvinkel, for er det ikke barns rettigheter på linje med voksnes som er temaet? Jeg må nok prøve å gjøre det litt klarere hva mitt tema går ut på. Enklest er det vel å formulere det som retten til en eksistensform, altså retten til å *være* barn. Det er ingen sak for samer å ha like rettigheter som andre nordmenn, hvis de bare vil slutte å være samer. Og kvinner kan oppnå full likestilling hvis de i ett og alt tenker og handler som menn. Barn oppnår fulle menneskerettigheter etterhvert, siden de uunngåelig slutter å være barn. Men vi kan tenke - som en parallell - på retten til å være gammel, retten til en alderdom. Da må det være snakk om retten til et langt liv. Vi kan tenke oss en rettighet til et liv som er langt "i begge ender", og det må bety et krav om at barndommen som livsfase ikke skal avsluttes for tidlig. Vi kan minnes filosofen Novalis' uttalelse: "Jo lenger et menneske får lov til å være barn, jo eldre blir det".

Men hva menes med barndom og hva er sent eller tidlig i denne sammenheng? Nå er det ikke bare barndommens varighet, dens lengde i antall år som er av interesse. Det er selvsagt de særegne kvaliteter vi finner ved barndommen som er viktig og hvor stor plass de gis, muligheten for at de realiseres og manifesteres. Slik sett er det altså snakk om en livsform bestemt av et stadium i livsløpet og om rettigheter knyttet til det. Her er den virksomhet vi kaller lek så sentral at vi kan si at uten lekemuligheter er barndom nærmest utenkelig. Tilsvarende har alderdommen sine særtrekk, sine bestemte opplevelsesformer. Jeg kan ikke unngå den refleksjon at hvis det er umulig for gamle mennesker å bevege seg omkring i sin egen by, er det klart at retten til å være gammel er sterkt beskåret. Så vi kan altså spørre om på hvilken måte retten til å være barn også er tilsvarende innskrenket.

Men la oss heller se litt på om barndommen kan representere verdier som er "verneverdige" samfunnsmessig sett, selv om jeg her primært snakker om verdien for individet selv av det å være barn. I det siste er vi blitt gjort ettertrykkelig oppmerksom på barns tidligere undervurderte sosiale kompetanse, barns sosiale kompetanse og mestring og deres sosialt kognitive kapasitet. Dette er egenskaper som vi gjerne dyrker i vår kultur, egenskaper som selvsagt også er av stor

verdi for individet selv, for barnets tilpasning, selvhevdelse osv. Men det er egenskaper som i enda større grad kjennetegner den voksne. Andre trekk hos barn er mindre påaktet, og gamle forestillinger har gjort oss litt blinde for dem. Om nyere forskning avdekker hittil ukjente nivåer av prososial kompetanse hos barn, dreier det seg ikke bare om ferdighet og forstand, men også om *følelse*. Adferden er motivert, et uttrykk for et behov. Og det følelsesmessige fundamentet er *empati*: barns innlevende medfølelse med medskapninger, slik folkeeventyrene utrustrer helten og heltinnen, Askeladden og Manddattera med medynk og omtanke for skapningen, også dyr og trær, slik vi hører om det fra naturfolkens praksis.

Undersøkelser har vist at barn selv opplever medlidenhet som årsaken til sin omsorgsadferd, utøvelse av hjelpsomhet, trøst og støtte. Førskolebarn både i storbyen og i utkantbygda begrunner for det meste sin bistand og hjelp med opplevelsen av behov hos mottakeren. De hjelper og støtter fordi "det er ikke artig å være syk", "for æ så at han va lei sæ", "for det va for tungt for han å bær aleine", "for det er trist å ikke ha noen å leike med" osv., osv. I Marianne Schrams undersøkelse var denne motivasjonstypen dominerende hos førskolebarn og i noe mindre grad i mine egne undersøkelser av åtte-åringer, noe som kan skyldes at empati "avlæres" eller barn lærer seg å angi fornuftigere grunner¹. Studiene forteller at det neppe er bare ros fra foreldre og bilde i avisen som får tusenvis av barn omkring i landet til å lage tombola og selge egne produkter og lodder på gatehjørner og veikryss over hele landet til inntekt for sultne barn i Sudan og Somalia eller barn i asyl eller på sykehus. Hvordan tar samfunnet vare på denne siden ved barndommen? Får Per eller Kari ros av læreren hvis de kommer for sent fordi de tar seg av en hund som har skadet seg eller en fugl med brukket vinge? Eller får de kjeft og beskjed om å passe klokka og tenke på karakterer og nyttige plikter?

Men kan vi da i denne sammenhengen snakke om en rettighet? Det dreier seg i hvert fall om et sterkt motiv. Og det virker ikke særlig adekvat først og fremst å oppfatte barns spontane omsorgsadferd som plikt på linje med skolearbeid. Hvis vi ser litt utenfor vår egen kultur eller kanskje bare langt tilbake i vår egen, finner vi at vi faktisk kanskje bør snakke om en rettighet: Det er kjent at det er den gode giver som takker den buddhistiske tiggermunken for at han mottar almisen, noe nærmest uforståelig for oss. Men det likner litt på dette når det i middelalderens legdsforskrifter understrekes at den trengende ikke skal gå noen gård forbi på sin vandring. Magnus Lagabøter sier i de første bestemmelser om legd at alle fattige skal kunne flytte fra bonde til bonde, og ikke gå noen forbi, "thi den Fattige behøve lige saa vel at gjøre godt som den Rige". Vi er på sporet av

¹ Marianne Schram. 1996. "Så dem slepp og gjørra alt sjøl". En metodisk sammenligning av faktiske og hypotetiske prososiale begrunnelser. Universitetet i Trondheim.

et sosialt behov, med utspring i opplevelsen av den andres situasjon, en overskridelse av skillet mellom ego og alter. Det svakere skillet mellom ego og alter, som hittil har vært betraktet som en typisk svakhet hos det uutviklede barnet, er en enorm sosial kraftkilde og ressurs, som ingen lovgivning kan erstatte, hvis den går tapt.

Her beveger jeg meg innenfor et svært komplekst fenomenområde, og berører både psykologi, historie, religion og sosiologi, og er ikke mer enn et amatør på de fleste av disse feltene. Før jeg kanskje begir meg lengre på vidvanke føler jeg trang til å gi en kommentar til Tore Lindbekks omtale av verdien av flerfaglighet i sin åpningstale. Etter min oppfatning er det allerede en mannsalder siden det kunne slås fast at forståelsen av barn og barndom krever en tverrfaglig, ikke flerfaglig, forståelse. Dette er bl.a. en økologisk forståelse ved at den vektlegger samspill, gjensidighet og helhet. Denne helhetlige forståelsen er særlig påkrevet når det gjelder barn, noe som nettopp har med dimensjoner ved fenomenet barndom å gjøre. (Prototyper på den tradisjonelle flerfaglighet er, i tillegg til universiteter og skoler, våre sykehus med sine egne avdelinger for ulike organer, eller det tradisjonelle landbruk med sin spesialisering i ulike "produksjoner" uten innbyrdes vekselspill.) Norsk senter for barneforskning ble i sin tid etablert nettopp for å realisere ideen om en høyst påkrevet tverrfaglig forskning, ved innsikten i at feltet ikke var tilstrekkelig ivaretatt ved det konglomeratet av pedagogikk, medisin, psykologi, antropologi m.m. som utgjorde tidens forskning på området.

Det kan tenkes at det skyldes en uklarhet i begrepsbruken når Tore Lindbekks innlegg kan virke som en anbefaling av en nødtørftig flerfaglighet: Det dreier seg kanskje bare om å anbefale samarbeid mellom tradisjonelt adskilte disipliner, uten å berøre de utfordringer som dette i neste omgang vil stille barneforskere overfor. Men en tverrfaglig profilering er nødvendig dersom barneforskningen skal få de fortsatt nødvendige vekstbetingelser ved universitetet.

Jeg kan illustrere noe av problematikken ved å vise til at vi ved vår flerfaglighet lett havner opp i en forvirring hvis vi glemmer at de samme begreper har ulik mening i ulike fag. Det er vanlig å glemme at barn som en sosiologisk kategori, en aldersgruppe, en befolkning, ikke er det samme som barndom som en livsfase, en del av livsløp eller livssyklus. Derfor kan det passe med en kommentar til et punkt i Jens Qvortrups foredrag her: Han peker på at selv om menneskerettigheter skal gjelde for alle, uansett kjønn, rase, nasjonalitet, religion osv, så nevnes ikke alder i denne sammenheng, og antyder at dette betyr at barn diskrimineres. Men er dette riktig? At alder utelates her er faktisk forståelig: Alle har en alder, men dette er en stadig skiftende egenskap, i motsetning til kjønn, etnisk opprinnelse og de fleste andre kategoriene. Hva f.eks. med retten til arbeid? Hva slags arbeid kan være en rettighet uansett alder? Retten til å få lønn for sitt arbeid er

en ting, retten til å delta i produktiv virksomhet - medvirkning i samfunnets felles anliggender - kan være en annen. Dersom medvirkning er en frivillig sak, er da tvungen skolegang uttrykk for en rettighet? Jeg skal gi noen tilbakeblikk i historien her:

Omkring 1770 fikk en kjøpmann tillatelse til å innrette et tobakksspinneri i Waisenhuset i Trondheim. Begrunnelsen lå i tanken på "barns beste": For det første kunne tobakken befri guttene for skabb, for det andre fantes "ingen anden Fabrik hvori Børnene udenfor Læretimene kunde beskæftiges". Å skaffe barn arbeid var et nyttig tiltak, og mangel på arbeidsplasser ble kompensert med opprettelsen av "arbeidsstuer" og særlige "industrier" for barn. Etterhvert ble dette formalisert som en del av den offentlige skolen og kjent som "håndgjerning", senere "håndarbeid", "skolekjøkken" og "sløyd", "skomakeri" og "skolehage". Barns rett til skolegang innebærer altså også retten til arbeid med andre sysler enn bok og kuleramme. Betrakningen av skole som arbeid som Jens Qvortrup tok opp er derfor et interessant perspektiv, for utviklingen sier også noe om barns rett til å lære på bestemte måter. Det er den boklige læring som særlig har vært fremhevet som en rettighet. Å lære gjennom arbeid har barn alltid gjort, om det bare fantes arbeid å få.

Slik kan dette bli en kommentar til Jens Qvortrups spørsmål om skolen som barnets arbeidsplass. Denne forestillingen er ikke helt ny, og har faktisk også før i tiden en gang blitt sett i et rettferdighetsperspektiv. For vel hundre år siden foreslo en komite i Trondheim kommune å innføre måltid for elevene på folkeskolen. Ett argument som denne komiteen i 1895 fremfører er originalt og bygger på et interessant resonnement: "Netop af Skolebørnene kræver Samfundet gjennem den tvungne Undervisningspligt et samfundsmæssigt Arbeide", og det må være et tilsvarende ansvar hos samfunnet å bidra til at barna settes i stand til å oppfylle denne.

Det er ganske umulig å gjøre menneskerettigheter gjeldende i samme grad på alle alderstrinn. Hva skal en ettårig med trykkefrihet? Forskjellen mellom barn og andre grupper er mye et spørsmål om ulikheter i erfaringer i ulike perioder av livsløpet. En sammenlikning av menn og kvinners levekår ville fortone seg noe annerledes, dersom alle menn med tiden ble kvinner - eller omvendt. Da blir det ikke så mye et spørsmål om *hvem* som opplever et velferdsgode som *når* det oppleves.

Men dette paradokset fører rett inn i det spørsmålet jeg er særlig opptatt av og som jeg har kalt "retten til en barndom". Jeg tenker på menneskets rett - uavhengig av kjønn, nasjonalitet osv., til å gjennomleve alle livsfaser med bibehold av de trekk som kjennetegner hver fase eller hvert utviklingstrinn. Retten til å uttrykke meninger må innebære retten til sutring og barnegråt, til trassreaksjoner

osv., til fantasilek, rollelek, og sosial utfoldelse og deltaking på egne premisser, ut fra egne forutsetninger. Et sentralt punkt i barnets rettigheter er retten til å bli hørt. Men dette gjelder slett ikke uavkortet, og uansett alder. Det er underforstått at det ikke kreves å høre små barn. Dette er en alvorlig feil, som innebærer at barns uttrykksmåter gjøres uforståelige. For selvsagt er det viktigere å høre barna jo yngre de er. Foreldre med normal hørsel som ikke hører barnet fra første stund, burde straks få besøk av barnevernet. Og omsorgssvikt består da også som oftest i at barn, særlig små barn, ikke høres, dvs. at deres uttrykk ikke blir tatt alvorlig.

I lys av de store variasjonene og endringene i samfunnet, og dermed også i det vi kaller "barndom", blir vi forbauset når vi oppdager at vi likevel har med en temmelig konstant "størrelse" å gjøre når det gjelder hvilken befolkning det er snakk om. Helt inntil vår egen tid har barndommens avslutning falt sammen med skolealderens, dvs. ca. 14 år. Og denne avgrensingen finner vi så langt tilbake i tid som i Jon Raudes "Kristenrett" for Nidaros på 1200-tallet. Og den enda eldre byloven for Trondheim, Bjarkøyretten, slår fast: "*Kvar ein mann som yngre er enn femten vintrar, er umyndig.*"

Bestemmelser som angår barn utgjør faktisk innledningen til denne lovsamlinga, og åpner med bestemmelsen om barnedåp. I middelalderen fantes det også strenge bestemmelser om å overholde fastereglene, men syke og svake mennesker var fritatt for dem. I biskop Jons kristenrett gjøres *fastereglene gyldig for alle over 14 år*. Her finner vi altså en aldersmessig avgrensning av "barndommen". Også Bjarkøyretten har som nevnt nesten samme avgrensning, og her er det tilmed tale om *myndighetsalder*. For det gjelder andre - mildere - rettsregler for en person under 15 år enn for andre: "Om han vert ein mann til bane, skal han fara bort frå landet, men ha eiga si." Dette viser at det ikke bare dreier seg om umyndighet, men også om *lovfestede rettigheter* for barn, eiendomsrett, og om *amnesti*. Vi kan i alle fall slå fast at Håkon Adalstein, Magnus Lagabøter, Jon Raude og andre i vår tidligste historie har gitt lover og bestemmelser som gjelder det de kalte *barn*. Og dette er da også en svært gammel sosial ordning: at barn gis en særlig status.

Hovedpoenget er at særlige regler for å beskytte barn med stigende alder avløses av økende myndighet og rett til innflytelse, medbestemmelse. Det vil bl.a. si at den enes rett, f.eks. barnets, motsvares av den andres - den voksnes - plikt. Balansen mellom rettigheter og plikter er en balanse over livsløpet, ikke på enhver fase i livet. (Når unge mennesker i dag klager over urettferdighet ved å sammenlikne f.eks. sin økonomiske situasjon med eldre menneskers kår, glemmer de at sammenlikningsgrunnlaget for de eldre er ungdom *den gang og i dag*.)

I et livsløps- eller enda bedre - et livscyklusperspektiv blir det ikke snakk om rettigheter for særlige grupper eller kategorier av en befolkning eller av menneskeheten totalt, men om generelle menneskerettigheter knyttet til livsfaser. Det grunnleggende blir da retten til opplevelse av alle deler av livsløpet, f.eks. retten til å bli gammel, eller retten til en alderdom, i betydningen være gammel. Parallelt må vi derfor betenke mulige formuleringer av barndom som en menneskerett, dvs. alle menneskers rett til en barndom. Hva så med retten til arbeid?

Nyere litteratur fremhever som nevnt ofte "barndommen" som et relativt nytt fenomen i vår kultur. Det sies at det ikke er snakk om mer enn en 3-4 hundre år av "vår" historie at "barn" som kategori eller "barndom" som fenomen har eksistert. Den tyske pedagogen Fritz Seidenfaden, en hyppig gjest ved NOSEB, har forklart hvordan han har kunnet "oppdage" barndommen i svært gamle europeiske kilder (bøker, bilder, legender, eventyr osv.), ikke ved å lete i den "offisielle" litteratur, men ved å gå på oppdagerferd i mange slags materiale helt tilbake til middelalderen. På denne måten har han bidratt til å sette et stort spørsmålstegn ved påstanden om "barndommens" oppkomst så sent som Ariès, Postman og andre daterer den. Seidenfaden sier det slik: "Når det hevdes at barndom i seg selv er av nyere opphav, så er dette en misforståelse som skyldes vår historiske etnosentrisme".

Når både Postman og Ariès gjør barnet til et sosiologisk fenomen råker de likevel opp i en uforenlig motsetning i definisjonen av barn. Postman legger vekt på lesning og skriving som en forutsetning for utskillelsen av barn som en egen kategori og gjør "barn" til synonym for "elev" i denne sammenhengen. Ariès hevder at "straks barnet begynte på skolen, trådte det umiddelbart inn i de voksnes verden". De snakker altså om to forskjellige aldersfaser, men begge mener at barndommen er en moderne "oppfinnelse", bestemt av at det oppsto en bestemt institusjon.

Filosofen Paul M. Opdal har i en artikkel gått sterkt mot Ariès' teori og hans argumentasjon, som han bl.a. finner logisk uholdbar.² Han spør: "Om middelaldermennesker ikke så barn som barn, hvordan så de dem da?" *Han mener at et begrep om "voksen" forutsetter et begrep om "barn"*. Den mest autoritative kritikken av Ariès' tese fra mange hold oppsummerer Hugh Cunningham i sin bok "Barn og barndom".³ Men han forklarer samtidig at det Ariès skriver om er barndommen som idé, som er noe helt annet enn barndommen slik den ble opplevd. Vi må vel bare si oss enig i at voksnes forestillinger om barndom ikke nødvendigvis samsvarer med de erfaringer barn gjør.

² Paul M. Opdal. 1995. Ariès syn på barn og barndom - en kritikk. *Norsk filosofisk tidsskrift 1*.

³ Hugh Cunningham. 1996. *Barn og barndom: fra middelalder til moderne tid*. Ad Notam Gyldendal.

Et av Ariès' argumenter er at den tidens europeiske hovedspråk manglet egne ord for å referere til barn. Dette virker lite trolig i lys av at det sentrale kristne budskap: "uten at dere blir som barn" står sentralt i kirkens historie i Europa. Hva følte i så fall middelalderens mennesker når de hørte dette kirkens evangelium? Og hvordan lot det seg forkynne uten ord? Vi overlater spørsmålet til teologene.

For vårt formål er det tilstrekkelig at de nordiske språk ikke manglet et slikt ord. I Njåls saga, en historie fra ca. år 1000, nedskrevet på 1200-tallet fortelles det om barn som "leika på golvet". Og i det middelalderske diktet "Draumkvædet" fra 1200-tallet er det også tale om barn og sjelene deres.

Vi kan spørre oss om det er så sikkert at det moderne tenkere finner ut om det "kontinentale" barn, basert på kildene i sentral- og Vest-Europa, stemmer helt når det gjelder Norge og Norden? Kanskje er "born", "bådn" og "bairn" noe helt annet? At barn før "moderne" tid bare skilte seg ut ved sitt mindre format, uten at bestemte egenskaper og evner ble satt i forbindelse med dette, er lite trolig og klart motsagt av middelalderens egen litteratur. Men hvilke egenskaper det dreier seg om, har det selvsagt vært ulike meninger om gjennom tidene. Det er fremdeles ulike meninger om dette. Det skyldes særlig delte meninger om hvilke egenskaper barn *bør* ha.

Men la oss ta en rask titt på hva vi finner ved en historisk vandring i vårt egen by. Det tidligste spor etter fortidens barndom er kanskje de barneleker - leketøy - som ble funnet under utgravninger fra middelalderen. Lena Fahre har rapportert dette i en hovedoppgave.⁴ Det dreier seg om lærballer formet til å passe i en barnehånd, miniatyrhester, spillebrikker, m.m. som ikke kan forklares på annen måte enn at middelalderens voksne mennesker laget leketøy for barn., som altså "leika på golvet" som i sagaen.

Men hva er det særlig som springer i øynene ved en retrospektiv betraktning? Det som slår meg spesielt sterkt er barndommen som arena for utforskning og utprøving av identitet. For det er kanskje her at "den nye barndommen" krever mye av barn og ungdom, samtidig som det også er snakk om en åpen "spillplass" med stor frihet og store muligheter. For identitet er ikke lenger - på godt og vondt - noe en får utlevert, heller noe en finner. Som et bilde på den overleverte identiteten kan vi tenke på de kistene som ungdom i gammeltida brakte med seg hjemmefra, med innskrifter som f. eks. Guri Andersdatter Viken 1976. Tradisjonelle navneskikker fortalte andre om slektskap og generasjon, navnet viste også kjønn, gårdsnavnet var en stedsfesting i et landskap, og årstallet en tidfesting. Av dette kunne folk i lokalkulturen slutte seg til så mye. I dag er etternavnet

⁴ Lena Fahre. 1998. *Livet leker! : en studie av lekematerialet fra folkebibliotekstomten i Trondheim, som er datert til perioden 970-1500*. Universitetet i Oslo.

sjelden noen stedsangivelse, folk skifter til og med etternavn, ikke nødvendigvis lenger ved ekteskap, for etter skilsmisse tar noen kvinner bestemors opprinnelige familienavn hvis det klinger bra. Ungdom konfirmerer seg borgerlig og lar seg døpe etterpå, folk konverterer til andre religioner eller lager seg sin egen blanding av islam, hiduisme og sjamanisme, Oslojenta velger mellom Nordlandsbunad eller indisk sari som festanttrekk, osv. Det postmodernistiske sjelsliv er "globalisert".

Sosiale og kulturelle endringer gjør det vanskeligere for barn å kjenne sin identitet. I stedet for å finne den, er det mange som lager den sjøl. Noen har kalt dette for en kulturell kafeteria, der du tilmed kan angre på alle valg. Det minner meg om en opplevelse da jeg for første gang hadde med meg min sønn på hotell, og forklarte ham om frokostbordet og selvbetjening, at vi kunne forsyne oss av alt som sto fremme. Før jeg rakk å skjenke meg kaffe, kom han stolt bærende på en diger geitost og forklarte: "Jeg tok denne jeg!"

Sluttfasen av livet, alderdommen, ses på mange måter som en "speilvending" av utviklingen opp til "moden alder", som et gradvis tap av ervervede funksjoner. På denne måten skjer det at de to livsfasene barndom og alderdom så å si stiller i samme "klasse" i et verdihierarki. Dette er det lett å få øye på når vi studerer de uttrykkene som språket vårt har for disse livsfasene. I lister over synonymer for barn og barndom og for gamle og alderdom, finner vi en rekke "skjellsord". Her er noen ord knyttet til barndom og alderdom:

barnslig - naiv - enfoldig - godtroende - troskyldig
umoden - uutviklet - avhengig - uselvstendig - primitiv

karakteriserer barndom, mens den gamle er

bedaget - utlevd - avfeldig - forslitt - gammeldags - passé osv.

Det er faktisk ingen særlig hederlig omtale å finne når det gjelder første og siste del av livsløpet, så halve livet vårt er lite annet enn en beklagelig belastning for resten av folket - eller rettere sagt en byrde for midtfasen av livet vårt. I halve livet skal vi leve med denne forakt for vår individuelle fortid og personlige fremtid. For en barndom har vi alle og en alderdom håper de fleste på, tross alt.

Retten til en barndom og til en alderdom er alvorlig truet av slike foraktfulle holdninger, som i verste fall fører til fasenes avslutning før tiden, med god hjelp. Vi må være på vakt: Forakt kan være forkledd som barmhjertighet.

Barndom som rettighet er retten til autentiske livsytringer, dvs. til sosial deltakelse og medvirkning på egne premisser. Det moderne vestlige individs iver etter å leg-

Per Olav Tiller

ge barndommen bak seg fører til at vi vender ryggen til barndommen. Den autentiske barndommen er alltid truet av voksnes ærgjerrighet på barns vegne.